

# tendencije ekonomske reprodukcije seoskih gospodarstava

dr. Josip Defilippis

126

## uvod

—→ Poljoprivreda zapadnih zemalja proživljava značajne strukturne promjene koje karakteriziraju proces koncentracije. Osnovne značajke tog procesa ogledaju se u padu ukupnog broja gospodarstava tako što se mala gospodarstva smanjuju mnogo brže. No taj se način sve veće površine i proizvodni kapaciteti koncentriraju u manjem broju krupnih gospodarstava. U nas se, isto tako, smanjuje ukupan broj gospodarstava uz čitav niz pratećih strukturnih promjena. Prema statističkim opažanjima (1960—1969) raste broj manjih gospodarstava (do 3 hektara obradivih površina), a opada broj većih (iznad 3 hektara) tako da se i prosječna veličina obradivih površina po gospodarstvu smanjuje (od 2,7 ha u 1960. na 2,58 ha u 1969). Sve to pokazuje da se procesi prestrukturiranja u nas odvijaju na nešto drukčiji način.

U okviru naših istraživanja<sup>1)</sup> interesirale su nas strukturne promjene seoskih gospodarstava, odnosno tendencije njihove reprodukcije, te zavisnost tih promjena o nekim osnovnim proizvodno-ekonomskim i sociodemografskim obilježjima seoskih gospodarstava i domaćinstava.

## metoda

Istraživanja su obuhvatila 4.248 slučajno odabranih gospodarstava u izabranim naseljima proporcionalno distribuiranim po republikama — pokrajinama i poljoprivrednim područjima. Između istraživanih obilježja tri su bila relevantna za ocjenu reprodukcije gospodarstva:

1. Je li gospodarstvo u zadnje tri godine (1973—1975) povećalo ili smanjilo površine pod glavnim kulturama,

1) Mješovita gospodarstva i seljaci-radnici u Jugoslaviji. Zagreb, Centar za sociologiju sela, grada i prostora IDIS-a. 1977 (umnoženo).

2. je li gospodarstvo u zadnje tri godine (1973—1975) povećalo ili smanjilo svoj stočni fond, i
3. je li domaćinstvo u zadnje dvije godine (1974—1975) investiralo u povećanje proizvodnih kapaciteta gospodarstava (kupovina zemljišta, stoke, gospodarskih strojeva) ili nije.

Na temelju navedenih obilježja izrađen je model reprodukcije koji se sastoji od tri osnovna tipa:

1. **progresivna gospodarstva** — ona koja su u promatranom razdoblju investirala u proširenje proizvodnih kapaciteta te su povećavala površine, stočni fond ili gospodarsku opremu i zgrade;
2. **stagnantna gospodarstva** — ona koja nisu investirala u gospodarstvo, nisu mijenjale proizvodne kapacitete (površinu, stočni fond) ili su smanjila jedne na račun povećanja drugih;
3. **regresivna gospodarstva** — ona koja nisu investirala u gospodarstvo i koja su smanjila svoje proizvodne kapacitete (površine ili stoku ili oboje).

Na taj smo način kvalificirali tri osnovna tipa ponašanja u procesu reprodukcije: (1) progresiju, koja obuhvaća ona gospodarstva koja će se reproducirati time što pokazuju tendenciju povećanja svojih proizvodnih kapaciteta, (2) stagnaciju, koja obuhvaća ona gospodarstva koja ne povećavaju niti smanjuju svoje kapacitete te za koja, na temelju njihova proizvodnog ponašanja, ne možemo odrediti hoće li se u perspektivi reproducirati ili neće i (3) regresiju, koja obuhvaća ona gospodarstva koja smanjuju svoje proizvodne kapacitete na osnovi čega možemo pretpostaviti da se u perspektivi neće reproducirati.

### osnovne tendencije reprodukcije seoskih gospodarstava

Sva istraživana gospodarstva svrstali smo prema njihovu regionalnom smještaju u jedan od pripadajućih tipova reprodukcije.

Tabela 1

Gospodarstva prema tipu reprodukcije po poljoprivrednim rajonima

% gospodarstava

Tipovi reprodukcije	Ravničasti	Brežuljkasti	Planinski	Mediterranski	Ukupno
Progresivna	30,2	26,9	19,5	18,8	24,6
Stagnativna	56,1	62,9	67,7	67,5	63,5
Regresivna	13,7	10,2	12,8	13,7	12,0
N	750	1.846	1.099	533	4.248

Tabela ponajprije ukazuje na visok udio stagnantnih gospodarstava. Čak dvije trećine (63,5%) svih istraživanih gospodarstava nije u obuhvaćenom razdoblju investiralo u gospodarstvo niti mijenjalo svoje proizvodne kapacitete. Jedna četvrtina (24,6%) povećala je svoje proizvodne kapacitete i time pokazala namjeru da se u perspektivi reproducira, a 12% nije investiralo u gospodarstvo i smanjilo je svoje proizvodne kapacitete iz čega možemo pretpostaviti da se u perspektivi neće reproducirati.

Najveće promjene zapažamo u ravničastom poljoprivrednom području, gdje stagnantnom tipu pripada tek nešto više od svakog drugog gospodarstva (56,1%). Ovdje nalazimo na najveći udio progresivnog tipa. Čak svako treće gospodarstvo (30,2%) ovog područja u obuhvaćenom razdoblju investiralo je u gospodarstvo i povećalo proizvodne kapacitete. Naprama ovima, samo 13,7% gospodarstava smanjilo je svoje proizvodne kapacitete.

U brežuljkastom području nalazimo da je svako četvrto gospodarstvo (26,9%) povećalo svoje kapacitete, a tek svako deseto (10,2%) smanjivalo. Idući preko planinskog do mediteranskog područja opada udio gospodarstava koja povećavaju svoje proizvodne kapacitete a raste udio onih koji ih napuštaju i time pokazuju namjeru da se neće u perspektivi reproducirati.

Istraživanja dakle pokazuju da se proces ekonomske reprodukcije gospodarstva različito odvija u različitim poljoprivrednim područjima. On je najradikalniji u ravničastom području, gdje i nalazimo najveći udio gospodarstava koja pokazuju tendenciju ekonomske reprodukcije. Mnogo je slabiji u planinskom i mediteranskom području, gdje je i odnos gospodarstava koja pokazuju namjeru da se reproduciraju i onih koji to neće, najmanji. No bez obzira na ove razlike u svim područjima prevladava progresivni tip »ponašanja,« prevladavaju gospodarstva koja povećavaju svoje proizvodne kapacitete, a to znači da ukupne strukturne promjene idu prema jačanju ukupnih proizvodnih kapaciteta seoskih gospodarstava.

### ekonomska reprodukcija i neka obilježja domaćinstava

Od obilježja domaćinstava posebno nas je zanimalo odnos između tendencija ekonomske reprodukcije gospodarstva i broja poljoprivrednika te socioekonomskog tipa domaćinstva.

Tabela 2

Ekonomska reprodukcija prema broju poljoprivrednika u domaćinstvu  
% gospodarstava

Tipovi reprodukcije	Broj poljoprivrednika			
	bez poljoprivrednika	jedan	dva	tri i više
Progresivna	17,0	19,6	29,3	34,2
Stagnantna	70,0	65,2	60,8	57,8
Regresivna	13,0	15,1	9,9	8,0
N	799	1.437	1.223	753

Rezultati govore o postojanju vrlo visoke korelacije između tendencija ekonomske reprodukcije gospodarstva i broja poljoprivrednika u domaćinstvu: kako raste raspoloživa radna snaga na gospodarstvu tako opada udio stagnantnih gospodarstava i onih koja smanjuju svoje proizvodne kapacitete. Istodobno raste udio gospodarstava koja te kapacitete povećavaju te time pokazuju tendenciju da se u perspektivi reproduciraju.

Unatoč naporima i postignutim rezultatima u mehanizaciji gospodarstava, radna je snaga ostala jedan od značajnih faktora njihove reprodukcije. Tako među domaćinstvima bez članova kojima je rad na gospodarstvu osnovna djelatnost nalazimo najveći broj stagnantnih gospodarstava i najniži udio gospodarstava progresivnog tipa. Pojavom poljoprivrednika u domaćinstvu i rastom njihova broja, domaćinstvo se u sve većem broju opredjeljuje za investicije u gospodarstvo i jačanje svojih kapaciteta.

Tabela 3

Ekonomska reprodukcija prema socio-ekonomskim tipovima domaćinstva  
% gospodarstava

Tipovi reprodukcije	Poljoprivredna	Mješovita	Sva gospodarstva
Progresivna	28,6	21,7	24,5
Stagnativna	57,9	67,4	63,5
Regresivna	13,5	10,9	12,0
N	1.729	2.507	4.236

Ekonomska reprodukcija gospodarstva ovisna je o socioekonomskom tipu domaćinstva. Tako, među poljoprivrednim domaćinstvima nalazimo manji udio stagnantnih te veći udio progresivnih i regresivnih gospodarstava nego kod mješovitih. Poljoprivredna su domaćinstva radikalnija što se tiče odnosa prema gospodarstvu. Ona se u većoj mjeri odlučuju bilo za inovacije i povećanje proizvodnih kapaciteta gospodarstva bilo za napuštanje proizvodnje. Poljoprivredna domaćinstva u većoj mjeri ovise o prihodu sa svog gospodarstva te su ona, u nastojanju da poprave svoj ekonomski položaj, više orijentirana na povećanje proizvodnih kapaciteta. S druge strane, među poljoprivrednim domaćinstvima nalazimo veći udio samačkih i staračkih domaćinstava, odnosno onih čiji su radni kapaciteti na gospodarstvu u pravilu vrlo ograničeni. Nedostatak radne snage, smanjena vitalnost i domaćinstvo bez nasljednika, osnovni su razlozi regresivnih tendencija razvoja ove grupe gospodarstava.

Glavni dio prihoda mješovitih domaćinstava potječe iz radnog odnosa izvan gospodarstva ili iz obavljanja drugih nepoljoprivrednih djelatnosti. Iako prihodi s gospodarstava mogu biti znatni, oni su zapravo ipak dodatni. Domaćinstvo prvenstveno gradi svoju eko-

nomsku perspektivu na djelatnostima izvan gospodarstva. Zato i odnos prema gospodarstvu može biti ležerniji. Među ovim mješovitim domaćinstvima nalazimo veći udio onih stagnantnog tipa, odnosno onih koji ne povećavaju svoje kapacitete ali ih i ne smanjuju.

Treba, međutim, upozoriti da suprotno nekim stavovima o značaju i razvoju mješovitih gospodarstava, svako četvrto mješovito domaćinstvo investira u razvoj svoga gospodarstva i povećava njegove proizvodne kapacitete. To znači da moramo računati s njihovom reprodukcijom i, općenito, s porastom njihovih proizvodnih kapaciteta.

Uočene razlike u ponašanju poljoprivrednih i mješovitih domaćinstava prema reprodukciji njihova gospodarstva u svojim osnovnim tendencijama istovjetna su kako po poljoprivrednim područjima tako i po pojedinim republikama i pokrajinama. Najveći udio progresivnih gospodarstava nalazimo među poljoprivrednim domaćinstvima u ravničastom (36,5%), a najveći udio regresivnih među poljoprivrednim domaćinstvima u planinskom području (15,1%).

### ekonomska reprodukcija i proizvodni kapaciteti gospodarstva

Od proizvodnih kapaciteta gospodarstva interesirao nas je odnos između tendencija ekonomske reprodukcije te veličine obradivih površina, stočnog fonda i nivoa opremljenosti gospodarskim strojevima (tabela 4).

Tabela 4

Ekonomska reprodukcija i obradive površine gospodarstva

% gospodarstava

Tipovi reprodukcije	Obradive površine (u ha)				
	do 1,00	1,01—3,00	3,01—5,00	5,01—8,00	8,01 i više
Progresivna	8,6	20,9	31,3	45,9	56,0
Stagnantna	77,7	65,9	58,5	45,0	37,3
Regresivna	13,7	13,2	10,2	9,1	6,7
N	961	1.680	919	507	150

Analiza distribucije pojedinih tipova reprodukcije upućuje nas na zaključak da postoji vrlo visok stupanj korelacije između proizvodnog ponašanja gospodarstva i veličine njegovih obradivih površina. Porastom veličine obradivih površina gospodarstava pravilno opada udio stagnantnog i regresivnog, a raste udio progresivnog

tipa ponašanja gospodarstava. Tako tri četvrtine gospodarstava većiine do 1,00 ha obradivih površina pokazuje tendenciju stagnacije, 13,7% napušta svoje proizvodne kapacitete, a tek svako dvanaesto (8,6%) investira i povećava svoje kapacitete. Iako statistika i stručna literatura ovu grupu tretira »poljoprivrednim gospodarstvima, praktički, osim u slučajevima kada se radi o visoko specijaliziranim povrtarsko-cvjećarskim gospodarstvima u prigradskim područjima, riječ je ovađe o okućnicama (vrtovima). Hazuinljivo je onda da su i promjene proizvodnih kapaciteta u toj grupi gospodarstava najmanje. Međutim, čak i u tom suženom obujmu promjena, prevladavaju tendencije regresije, dakle ona gospodarstva koja smanjuju svoje proizvodne kapacitete.

Kod gospodarstava veličine 1,01—3,00 ha obradivih površina svako peto (20,9%) povećava svoje kapacitete naprama svakom osmom (13,2%) koje ih smanjuje. Kod gospodarstava sa 3,01—5,00 ha obradivih površina već svako treće povećava svoje proizvodne kapacitete, a iznad 5,00 ha u prosjeku čak svako drugo. Usporedo s ovim opada udio stagnantnih i onih gospodarstava koja napustaju svoje proizvodne kapacitete.

Sudeći prema iznesenim promjenama, tendencije ekonomske reprodukcije usko su vezane uz veličinu obradivih površina. Smisao je ovih promjena dvoznačan. Prvo, među »većim« gospodarstvima nalazimo manji udio gospodarstava koja napuštajući svoje proizvodne kapacitete pokazuju namjeru da se u perspektivi neće reproducirati. Ako se ove tendencije realiziraju, znači, možemo očekivati da će manja gospodarstva u većem broju opadati od velikih što će voditi promjeni posjedovne strukture u kojoj će rasti udio većih gospodarstava. Drugo, veća gospodarstva u većoj mjeri ulažu u povećanje proizvodnih kapaciteta, što znači da će se u ovoj grupi sve više koncentrirati kako kapaciteti proizvodnje tako i proizvodnja. To znači da je i među našim seoskim gospodarstvima nazočan proces koncentracije pri kojemu mala gospodarstva pokazuju tendenciju pada i ekonomsko-proizvodne marginalizacije, a veća pokazuju tendenciju proizvodno-ekonomskog jačanja.

Na žalost, ne raspoložemo adekvatnim statističkim podacima da bismo mogli usporediti rezultate iznesenih istraživanja. Najčešće citirani podaci odnose se na razdoblja između dva popisa poljoprivrede (1960—1969). Prema tim podacima raste broj i ukupna obradiva površina »malih« gospodarstava (do 3 ha) a opada broj i ukupna obradiva površina »većih« gospodarstava (preko 3 ha).<sup>2)</sup> Iz toga zaključujemo da seoska gospodarstva općenito pokazuju tendenciju marginalizacije. Uz napomenu da su statistički podaci o kojima je riječ dosta stari, treba spomenuti i da se gornji zaključak izvodi samo iz analize kretanja površina. Mi smo u našem modelu reprodukcije uz obradive površine uključili još i stočni fond i, što je po našem mišljenju posebno važno za ocjenu repro-

2) U međupopisnom razdoblju (1960—1969) broj »malih« gospodarstava (do 3,00 ha obradivih površina) povećao se za 8,0% a njihova ukupna obradiva površina porasla je za 6,7%. Istovremeno, broj »većih« gospodarstava (preko 3 ha obradivih površina) smanjio se za 9,4% a njihova ukupna obradiva površina smanjila se za 11,5%. (Izvor: **Statistički bilten 263**, Beograd, SZS, 1961; **Statistički bilten 624**, Beograd, SZS, 1971.)

dukcije, investicije u gospodarstvo. Prema tome se i naša ocjena o tendencijama koncentracije temelji na jednom sintetskom pokazatelju koji, u nedostatku drugih — kompleksnijih, može dati potpuniju sliku o proizvodnim kapacitetima gospodarstva i njihovim promjenama.

Tabela 5

Tipovi reprodukcije	% gospodarstava					
	Broj uvjetnih grla					
	Bez stoke	do 1,0	1,1— —3,0	3,1— —5,0	5,1— —8,0	8,1 i više
Progresivna	3,4	9,6	19,6	29,8	41,0	56,5
Stagnantna	74,8	74,0	67,6	60,7	50,5	38,8
Regresivna	21,8	16,4	12,8	9,5	8,5	4,7
N	119	835	1.446	1.044	590	214

Veličina stočnog fonda također je usko vezana s tendencijama ekonomske reprodukcije gospodarstva. Među gospodarstvima bez stoke nalazimo najveći udio stagnantnog tipa, a čak svako peto gospodarstvo pokazuje tendencije regresije. Vrlo slično ponašanje pokazuju i ona gospodarstva koja imaju svega do 1,0 uvjetno grlo. Jedino je kod ove dvije grupe gospodarstava udio regresivnog tipa veći od udjela progresivnog. Daljnjim porastom veličine stočnog fonda opada udio stagnantnih i regresivnih gospodarstava, a raste udio progresivnih. Tako među gospodarstvima sa stočnim fondom iznad 5,1 uvjetnih grla čak svako drugo ulaže u razvoj i širi svoje proizvodne kapacitete, nešto više od jedne trećine stagnira, a gotovo beznačajan udio čine ona koja smanjuju svoje kapacitete. Opremljenost gospodarstava sredstvima rada, uz zemljište i stoku, jedno je od njihovih osnovnih proizvodnih obilježja. Zanimao nas je stoga odnos između stupnja opremljenosti gospodarstava suvremenim poljoprivrednim strojevima i tendencije njihove ekonomske reprodukcije. Sastavili smo stoga poseban zbrojni pokazatelj nazvavši ga »nivo opremljenosti gospodarstva« a koji predstavlja skupni izraz opremljenosti gospodarstva suvremenim sredstvima rada.<sup>3)</sup>

3) Nivo opremljenosti gospodarstva jest indeks koji je formiran pribrojanjem bodovnih vrijednosti koje smo pripisali svakom sredstvu rada na mehanički pogon zatečenom na gospodarstvu. Grupiranjem dobivenih vrijednosti dobili smo pet grupa gospodarstava koje smo kvalificirali kao »loše« opremljena, »srednje« opremljena itd. Atribute »loše«, »srednje« itd. koristimo **uvjetno** samo da bismo razlikovali formirane grupe, što ne znači da je to kvalitativni izraz njihove stvarne opremljenosti. (Vidi o tome detaljnije u studiji: **Mješovita gospodarstva i seljaci radnici u Jugoslaviji**, nav. di.)

Tabela 6

Nivo opremljenosti gospodarstva i tendencije ekonomske reprodukcije  
% gospodarstava

Tip gospodarstva	Nivo opremljenosti gospodarstva				
	bez opreme	loše	srednje	dobro	vrlo dobro
Progresivna	11,1	39,4	46,2	71,5	78,9
Stagnantna	74,7	51,8	44,9	24,3	18,7
Regresivna	14,2	8,8	8,9	4,3	2,4
N	2.880	645	225	375	123

Najveći broj stagnantnih i regresivnih gospodarstava nalazimo u grupi koja nema ni jednog suvremenog gospodarskog stroja. U njoj, istodobno, nalazimo i najmanji udio progresivnog tipa gospodarstava. Postepenim rastom opremljenosti gospodarstva raste udio gospodarstava koja ulažu u povećanje svojih proizvodnih kapaciteta, a opada udio stagnantnih i regresivnih gospodarstava. Među gospodarstvima koje smo po stupnju opremljenosti okvalificirali kao »dobro« i »vrlo dobro« nalazimo čak oko tri četvrtine progresivnog tipa, samo je svako peto stagnantno, dok je udio regresivnih, dakle onih koja smanjuju svoje kapacitete, praktički beznačajan.

I u ovom slučaju, dakle, možemo zaključiti da je stupanj opremljenosti gospodarstava suvremenim sredstvima rada visoko koreliran s tendencijama njihove ekonomske reprodukcije. Nabavkom gospodarske opreme rastu proizvodni potencijali gospodarstva koji se postepeno i realiziraju u sve izrazitijim tendencijama povećanja proizvodnih kapaciteta.

### zaključna razmatranja

Željeli bismo ukratko istaći osnovna saznanja do kojih smo došli u ovom istraživanju.

1. Veliki dio, oko dvije trećine ispitivanih gospodarstava, u proizvodno-ekonomskom smislu stagnira. Ona se mogu okvalificirati kao gospodarstva »na prekretnici«. Ona nemaju ekonomske snage, interesa ili mogućnosti da razvijaju svoje proizvodne kapacitete ali ih isto tako i ne napuštaju. Ona čekaju da ih neki unutarnji ili vanjski činilac pokrene i odlučnije opredijeli za njihovo gospodarstvo — za njegov razvoj ili za postepeno napuštanje proizvodnje. Jedna četvrtina gospodarstava investira u razvoj proizvodnje, povećava obradive površine pod osnovnim kulturama, povećava stočni fond, nabavlja novu opremu, jednom riječi, povećava svoje proizvodne kapacitete. To je ona grupa seoskih gospodarstava koja svojom inicijativom i primierom unapređuje razvoju poljoprivredne



proizvodnje u seoskoj sredini. Sudeći po njihovu ponašanju možemo sa sigurnošću očekivati da će se ona reproducirati. Zbog svog ponašanja i vodeće uloge u selu njima bi trebalo posvetiti našu svestranu pažnju i podršku.

Nasuprot ovih, nešto više od svakog osmog istraživanog gospodarstva (12%) pokazuje tendencije regresije. Ona ne investiraju u razvoj proizvodnje te smanjuju obradive površine, stoku, ili oboje, i tako napuštaju svoje proizvodne kapacitete. Po svemu sudeći u ovoj skupini treba tražiti gospodarstva koja se u perspektivi neće reproducirati nego će se ugasiti kao proizvodno-ekonomske jedinice.

2. Tendencije ekonomske reprodukcije gospodarstva vezane su uz njihov socioekonomski tip. Tako, među poljoprivrednim gospodarstvima nalazimo manji udio stagnantnog tipa nego među mješovitima. Ona se u većoj mjeri od mješovitih opredjeljuju bilo za investicije i proširenje svojih kapaciteta, bilo za njihovo postepeno napuštanje. Zato se može kazati da su poljoprivredna gospodarstva, s obzirom na tendencije ekonomske reprodukcije, u većoj mjeri polarizirana.

Više od dvije trećine (67,4%) mješovitih gospodarstava možemo okarakterizirati kao stagnantna. Ona ne povećavaju ali i ne smanjuju svoje proizvodne kapacitete. U njihovoj ekonomici daleko su važniji prihodi izvan gospodarstva te ona, mogli bismo kazati, sporije reagiraju na poticaje kako povećanja tako i smanjenja svojih kapaciteta. Suprotno nekim stavovima o općenito depresivnom ponašanju mješovitih gospodarstava, naša su istraživanja pokazala da svako peto mješovito gospodarstvo ulaže sredstva u razvoj i povećava svoje proizvodne kapacitete. Tako se i ona, doduše u nešto manjem obujmu nego poljoprivredna, uključuju u razvoj naše poljoprivrede.

3. Istraživanja su pokazala da postoji vrlo visok stupanj zavisnosti između proizvodnih kapaciteta gospodarstva i tendencije njihove ekonomske reprodukcije. To se odnosi kako na radne kapacitete na gospodarstvu tako i na veličinu obradivih površina, stočni fond i nivo opremljenosti gospodarstva poljoprivrednim strojevima. Što su ti pojedinačni ili skupni proizvodni kapaciteti veći, to se i gospodarstva u većoj mjeri opredjeljuju za daljnja ulaganja i jačanje svojih proizvodnih potencijala.

Iznesena zavisnost proizvodnih kapaciteta gospodarstva i tendencije njihove ekonomske reprodukcije prisutna je u svim poljoprivrednim područjima, svim republikama i pokrajinama. Ona je isto tako prisutna kako kod poljoprivrednog tako i kod mješovitog socio-ekonomskog tipa domaćinstva. Razumljivo da pri jednakim proizvodnim kapacitetima među poljoprivrednim gospodarstvima nalazimo veći udio onih koji se opredjeljuju bilo za širenje bilo za napuštanje proizvodnje nego što je to slučaj kod gospodarstava mješovitog tipa. Mogli bismo prema tome kazati da, pri jednakim ostalim uvjetima, proizvodni kapaciteti gospodarstva predstavljaju osnovni činitelj ekonomske reprodukcije seoskog gospodarstva.

4. Iz iznijetoga slijedi da se na našem selu odvija, i da je vrlo izražen, proces prestrukturiranja u kojemu proizvodno i ekonomski jača gospodarstva povećavaju svoje kapacitete i teže daljnjem okrupnjavanju. Za razliku od ovoga, mala, proizvodno i ekonomski slaba gospodarstva, pokazuju izraženu tendenciju smanjenja svojih kapaciteta, postepeno napuštaju proizvodnju. Njihovo nas ponašanje upućuje na zaključak da će se upravo iz te grupe regrutirati najveći broj onih koja se u perspektivi neće reproducirati. Realiziraju li se te pretpostavke, njihova postepena marginalizacija i konačni nestanak pridonijet će bržem i radikalnijem procesu prestrukturiranja seoskih gospodarstava.

Josip Defilippis:

## Tendencies of Economic Reproduction on Peasant Farms

### Summary

The author presents the results of research work carried out in 1975 in 4,248 farms selected at random in the whole of Yugoslavia (sample 0.16%). The purpose of the research work was to establish the tendencies of economic reproduction on peasant farms. Depending on whether the farm was invested in or not during the last three years, and whether its cultivable area and amount of livestock increased or decreased, all the farms under research were classified in three types: »progressive« (increased their production capacities), »stagnant« (did not increase or decrease) and »regressive« (decreased their production capacities).

It was established that two thirds (63.5%) of the farms did not change their production capacities in the period studied. One fourth (24.6%) increased, while only every eighth (12.0%) decreased their capacities. Farms of the progressive type are prevalent in all agricultural regions, republics and provinces. From this we can conclude that progressive tendencies are in general prevalent in structural changes on peasant farms.

Research also showed that there is a high degree of correlation between tendencies of economic reproduction and the production capacities of the farm. With the growth of the available working force on the farm, the increase of the area of cultivable land, the amount of livestock and the better equipment of the farm, the proportion of the progressive type grows, and the proportions of the stagnant and regressive types of farms decrease. As the available production capacities increase, so

## Тенденции экономического воспроизводства крестьянских хозяйств

### Резюме

Автором показаны результаты исследований проведенных в 1975 г. в 4248 случайно выбранных хозяйств на территории всей Югославии (образец 0,16%). Цель исследований — определить тенденции экономического воспроизводства крестьянских хозяйств. В зависимости от степени инвестирования в эти хозяйства за последние три года, увеличения или уменьшения пахотных площадей и общего числа годов скота, обследуемые хозяйства можно разделить на три типа: »прогрессивные« (увеличивающие свои производственные мощности), »стагнационные« (в которых не имело место увеличение или уменьшение) и »регрессивные« (в которых уменьшались производственные мощности).

Результаты исследований показали, что 2/3 (63,5%) хозяйств в рассматриваемый период не изменяли своих производственных мощностей. Однако у 1/4 (24,6%) отмечено увеличение, тогда как у каждого восьмого хозяйства (12,0%) отмечено уменьшение мощностей. Это указывает на преобладание хозяйств прогрессивного типа во всех сельскохозяйственных районах, республиках и ав. краях. Отсюда можно заключить, что в изменении структуры крестьянских хозяйств преобладают главным образом прогрессивные тенденции.

Кроме того, исследования указывают на существующую тесноту связей между тенденциями экономического воспроизводства и производственными мощностями хозяйства. С увеличением располагаемой рабочей силы в хозяйстве, пахотных площадей, общего количества скота и повышением оборудованности хозяйства увеличивается и доля прогрессивного типа за счет уменьшения доли хозяйств стагнационного и регрессивного типов. За счет роста располагаемых производственных мощностей увеличивается доля

does the proportion of farms that invest in the development of their production. Increasing production, they show their resolution to go on reproducing themselves in future. That is how the change of the production structure of peasant farms takes place. It may be expected that in future there will be more and more farms with a greater production capacity, while the proportion of farms with smaller production capacities will decrease.

хозяйств вкладывающих в развитие своего производства и увеличивающих объем производства указывая при этом на свою готовность осуществить воспроизводство и в ближайшем будущем. Это приводит к изменению производственной структуры крестьянских хозяйств. Следует ожидать, что в будущем будут и дальше преобладать хозяйства с более высокими производственными мощностями за счет постепенного уменьшения доли хозяйств с более низкими производственными мощностями.